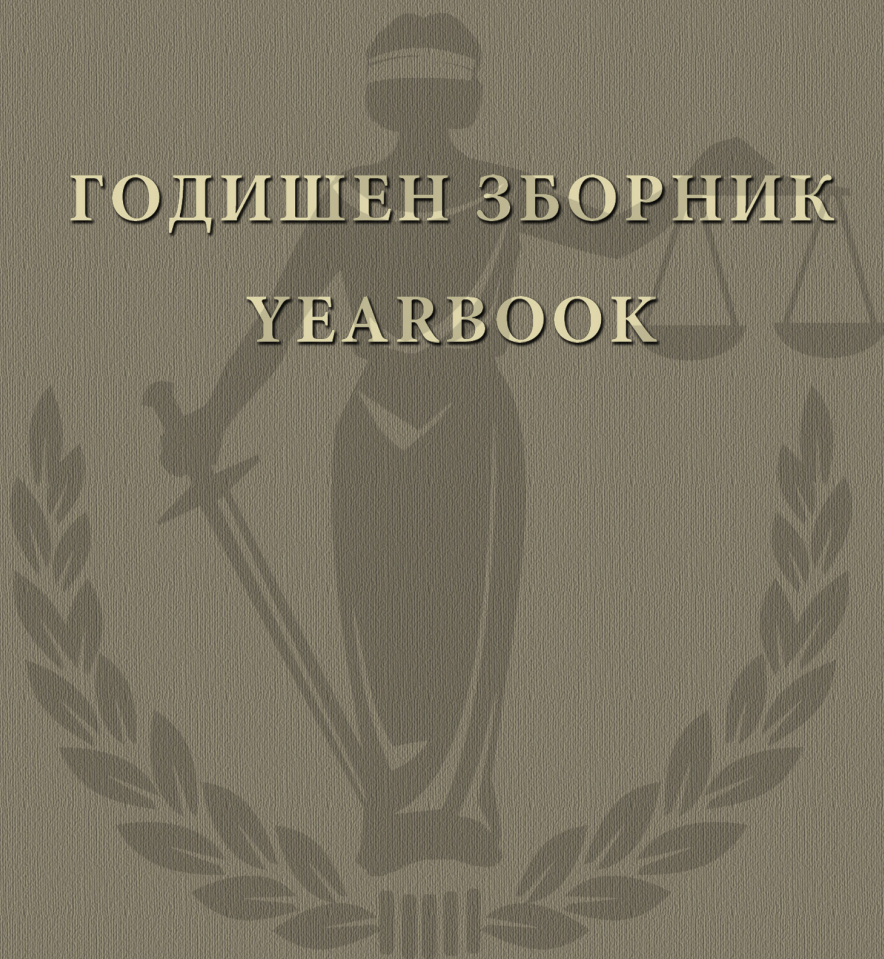

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ - ШТИП
ПРАВЕН ФАКУЛТЕТ

ISSN 1857-8713

ГОДИШЕН ЗБОРНИК
YEARBOOK

ГОДИНА 4

VOLUME IV

GOCE DELCEV UNIVERSITY - STIP
FACULTY OF LAW

ПРАВЕН ФАКУЛТЕТ

ГОДИШЕН ЗБОРНИК

2013\2014

**УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ШТИП
ПРАВЕН ФАКУЛТЕТ**

ISSN 1857-8713

**ГОДИШЕН ЗБОРНИК
YEARBOOK**

ГОДИНА 4

VOLUME IV

**GOCE DELCEV UNIVERSITY – STIP
FACULTY OF LAW**

**ГОДИШЕН ЗБОРНИК
ПРАВЕН ФАКУЛТЕТ
YEARBOOK
FACULTY OF LAW**

За издавачот

Проф. д-р Јован Ананиев

Издавачки совет

Проф. д-р Саша Митрев
Проф. д-р Блажо Боев
Проф. д-р Лилјана Колева Гудева
Проф. д-р Јован Ананиев
Доц. д-р Љупчо Сотирски
М-р Ана Никодиновска Крстевска

Editorial board

Prof. Saša Mitrev, Ph.D
Prof. Blazo Boev, Ph.D.
Prof. Liljana Koleva Gudeva, Ph.D.
Prof. Jovan Ananiev, Ph. D
Ass. Prof. Ljupčo Sotirovski, Ph. D
Ana Nikodinovska Krstevska, M.A.

Меѓународен програмски комитет

Проф. Д-р Јован Ананиев,
Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Р. Македонија
Доц. Д-р Јадранка Денкова,
Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Р. Македонија
Проф. Д-р Жан Пол Ленер,
Универзитет на Луксембург, Луксембург
Проф. Д-р Аленка Верболе,
Универзитет на Љубљана, Словенија
Проф. Татјана Петровна Суспицина,
Московска Правна Академија, Русија
Проф. Габриела Белова,
Југозападен Универзитет „Неофит Рилски“, Бугарија

International Editorial board

Prof. Jovan Ananiev, Ph. D,
Goce Delcev University - Štip
Prof. Jadranka Denkova, Ph. D,
Goce Delcev University - Štip
Prof. Jean Paul Lehnerns, Ph. D,
University of Luxembourg
Prof. Alenka Verbole, Ph. D,
University of Ljubljana
Prof. Tatjana Petrovna Suspiciina,
Moscow State Law Academy
Prof. Gabriela Belova,
South West University “Neofit Rilski”

Редакциски одбор

Проф. д-р Јован Ананиев
Доц. д-р Љупчо Сотирски
Доц. д-р Борка Тушевска
М-р Ана Никодиновска Крстевска

Editorial staff

Prof. Jovan Ananiev, Ph. D
Ass. Prof. Ljupčo Sotirovski, Ph. D
Ass. Prof. Borka Tuševska, Ph. D
Ana Nikodinovska Krstevska, M.A.

Главен уредник

Проф. д-р Јован Ананиев

Managing editor

Prof. Jovan Ananiev, Ph. D

Одговорен уредник

Доц. д-р Љупчо Сотирски

Editor in chief

Ass. Prof. Ljupčo Sotirovski, Ph. D

Јазично уредување

Даница Гавриловска-Атанасовска
(македонски јазик)

Language editor

Danica Gavrilovska-Atanasovska
(Macedonian)

Техничко уредување

Славе Димитров
Благој Михов

Technical editor

Slave Dimitrov
Blagoj Mihov

Редакција и администрација

Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип
Правен факултет
ул. „Крсте Мисирков“ бб
п. фах 201, 2000 Штип
Р. Македонија

Address of the editorial office

Goce Delcev University – Štip
Faculty of law
Krste Misirkov b.b.,
PO box 201, 2000 Štip,
R. of Macedonia

СОДРЖИНА

АМПОВСКА Марија и ИЛИОСКИ Ристо The process of civil law codification in Western Balkans	5
АНАНИЕВ Јован Главни истражувачки наоди на дискриминацијата во огласите за вработување на Република Македонија	21
АПАСИЕВ Димитар Римски воени судови	37
БЕЛОВСКИ Војо Парична казна, отказни рокови и приговори против одлуките на работодавачот и застареност	53
БЕЛОВСКИ Војо Остварување и заштита на правата, обврските и одговорностите од работен однос	69
ГАЛЕВ Гале Правдата и справедливоста како вредносни принципи на правото	85
ГАЛЕВА Јорданка Културни разлики и политики на признавање (со осврт на македонското општество)	103
ГУШЕВА Снежана Законодавна дејност на Парламентот – Генеза, ограничувања, предизвици –	119
ИЛИОСКИ Ристо Издвојување на предметите на домаќинството како наследно-правен институт	139
ЈАКИМОВСКА Светлана Текстуална анализа на пресудите во Република Македонија и во Република Франција	151
КАРЧОВА Маја Кредитниот ризик во комерцијалното банкарство.....	163

КОШЕВАЛИСКА Олга и ИВАНОВА Елена Зајакнување на акузаторните елементи преку новиот концепт на главната расправа во кривичната постапка на РМ	175
МАЈХОШЕВ Андон и ДЕНКОВА Јадранка Измени на Уставот на Република Македонија	191
МАЈХОШЕВ Андон Професионални стандарди на новинарската етика	205
НИКОДИНОВСКА КРСТЕВСКА Ана Критики и лимити на концептот на „нормативна моќ на Европската унија“	217
ПОПОСКА Весна и ИЛИЕВА Јана Екстратериторијална апликатилност на универзални и регионални инструменти за човекови права во контекст на справувањето со современите закани од тероризмот	223
ПОПОСКА Жанета Конвенцијата за правата на лицата со хендикет како анти-дискриминациски инструмент	235
ПЕТКОВСКИ Александар Улогата на Комитетот за односи меѓу заедниците – целискоходност и перспективи	251
ПЕТРЕСКИ Ѓорѓи и ЈАЌИМОСКИ Лазе Провизии при трансакции со платежни картички	265
ПЕЦОВ Орданчо Мачење и други облици на нехумани постапувања	277
СТОЈАНОВСКИ Страшко и ЉОРОВСКИ Димитар Раѓањето на Македонската нација: Етно-лингвистичките и теротеријално-политички основи на Македонскиот идентитет	285
ТУШЕВСКА Борка Гарантните писма наспрема коносманите во транспортното право и практика	311
ШАБАНИ Фатон Европско друштво	331

СТОЈАНОВСКИ Страшко¹
ЉОРОВСКИ Димитар²

РАЃАЊЕТО НА МАКЕДОНСКАТА НАЦИЈА: ЕТНОЛИНГВИСТИЧКИТЕ И ТЕРИТОРИЈАЛНО-ПОЛИТИЧКИ ОСНОВИ НА МАКЕДОНСКИОТ ИДЕНТИТЕТ

Апстракт: Потеклото на балканските национализми предоминантно се поврзува со нивното органско потекло, објективни карактеристики и културните и јазични црти како основа на нивните национални карактери. Но, во реалноста, чувството за заедничка припадност подеднакво е обликувано од политичките средства и особено преку масовните образовни институции, како што се на пример образованието и црквата. Во овој труд, преку споредбена анализа на етнолингвистичкиот карактер на групата и факторите на влијание кои се продукт на политичката мобилизација, се прави обид да се следат моделите и карактеристиките на развој на македонскиот протонационален идентитет. Македонскиот идентитет јасно се развива низ три фази: панправославие, панславизам и чист национализам. Во исто време можеме да ги лоцираме двата модели на градење на национализмот - етнолингвистичкиот и политичкиот. Последниот е јасно генериран од чувството за припадност кон одредена територија, во случајов Македонија, како и од чувството за заедничка татковина, што се врзува со споделувањето на ист географски простор и произведува ефективна солидарност. На крајот се прави преглед на процесот на македонското просветителско движење во 19 век, за да се заврши со познатото дело на К. П. Мисирков „За македонските работи“.

Клучни зборови: Македонија, идентитет, нација, национализам, јазик, етницитет, политика

* * *

¹⁾ Авторот е доцент на Правен факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип

²⁾ Институт за национална историја

STOJANOVSKI Straško
LJOROVSKI Dimitar

THE BIRTH OF THE MACEDONIAN NATION: ETHNO-LINGUISTIC AND TERRITORIAL POLITICAL BASES OF MACEDONIAN IDENTITY

Abstract: The origin of Balkan nationalisms was predominately connected with their organic origins, objective characteristics and culture and linguistics as basic national feature. But in reality, the vision for mutual belonging was equally shaped by political means and especially through massive institutions as education and the churches. In this article we follow the patterns of development of Macedonian proto-national identity features, by comparing both objective ethno-linguistic character of the group with the factors of influence generated on the base of political mobilization. The Macedonian identity clearly develops through three stages: Pan- Orthodoxy, Pan- Slavism and pure Nationalism. In the same time we can notified both models of nationalism and nation building- ethno-linguistic and political. The last one clearly is generated by the sentiments of belonging to the certain territory-Macedonia, and the feeling of mutual fatherland which makes the peoples to share same space but also and to generate more effective solidarity. On the end we are following the Macedonian Enlightenment process through nineteenth century and finish with analyses on K. P. Misirkov's "For Macedonian affairs".

Key words: Macedonia, identity, nation, nationalism, linguistics, ethnicity, politics

Вовед

Западниот либерализам го продуцира процесот на национализам каде „луѓето (нацијата) се сите кои го зборуваат истиот идиом, а националност значи заедница втемелена на јазикот“. Оттука, национализмот станува незапирлива политичка сила која ќе ја трансформира народноста на Европа за само неколку децении по Берлинскиот конгрес од 1815 година (Brooks, 2005: 39, 40). Најжестоката фаза на национализмот е онаа која го придружува раниот индустријализам и неговото ширење. Нестабилната општествена ситуација придонесува да се јават остри политички, економски и образовни нееднаквости. Едновременно се јавуваат и нови културно совпадливи политички уредувања. Во ваков случај на нееднаквост се поттикнуваат новопојавените единици да се стават под етнички знамиња (Гелнер, 2001: 161).

Францускиот експанзионистички национализам, преку „борбата за слобода“, која влегува во интеракција со митот го произведува етнокултурниот национализам и реалноста на „света војна“ на етнонационалниот отпор (Brubaker, 1999: 8). Ова се поклопува со фазата на т.н. национално будење во рамките на Османлиската Империја. Мичелет (Michelet) ја апострофира Франција како „славна мајка која не е само наша и која мора на секоја нација да и ја испорача слободата“ (Ibidem, 2). Во основа поимањето на модерноста настанува под влијание на филозофскиот концепт за слободата на Русо, кој е основна идеолошка рамка за кревање на Француската револуција, а потоа ќе стане предмет на идеолошки експорт надвор од границите на Франција, предизвикувајќи ја подеднакво појавата на просветителството и либерализмот, но и романтизмот и национализмот.

Со цел да се објасни процесот на трансформација на идентитетите, релациите помеѓу националниот и етничкиот идентитет Атанасов ги разгледува низ четири тематски целини:

1. Интеракцијата меѓу културата и политиката. Овде симболичките ресурси (вредности, институции, култура, историја и географија) обезбедуваат суров материјал кој е користен од општествените актери за дефинирање на националните идентитети во јавниот дискурс. Но, за Зимер (Zimmer) не е важно кој од ресурсите е користен од политичките актери, туку како тие ресурси се ставени во практична употреба (Атанасов, 5).

Улогата на културата се трансформира под влијание на политичките и економските промени, кои во светски рамки се случуваат по 17 век. Националниот идентитет во одредена смисла е инхерентно политички: „националниот идентитет може да изгледа природен и вечен, но неговиот политички карактер не укажува на ни едно од овие нешта“. Тврдењето дека националниот идентитет е доминантно политички не значи дека нацијата нема културна, социолошка, антрополошка и други димензии. За Чоплин (Schoplin), политичката акција има главна улога во културната репродукција. За Лекурс (Lecourse) пак, воспоставувањето на културните разлики е основа за политичката акција (Ibidem, 5);

2. Дихотомијата етничко / граѓанско. Тука се тргнува од претпоставката за постоење на етнокултурен и граѓански национализам (Атанасов, 5-7);

3. Субјективни и објективни карактеристики. Хрох нацијата ја дефинира како комбинација на неколку видови на објективни врски (економски, политички, лингвистички, културни, религиозни, географски, историски) и нивната субјективна рефлексивност на колективната свест.

Кога културните разлики ќе се изразат територијално, тогаш етничкото движење станува национално. Територијалноста за Хечер (Hechter) е објективен критериум кој се чини мора да е неопходна

карактеристика на нацијата. Праксата за реална татковина е соодветно поврзана како дефинирачка карактеристика на нацијата: „нациите се територијално концентрирани етнички групи“. Очигледно е дека Атанасов не отстапува од етничкиот концепт, кој и покрај извесните недоследности, е претставен како стојарен и основен, ако не и единствен, во однос на националното конституирање (Ibidem, 7);

4. Структура / човекова агенција. Клучното прашање поврзано со нацијата е како се појавуваат националните идентитети, но и како се пренесуваат низ времето? Притоа круцијална е улогата на државата. Некои од главните стратегии користени од државата се:

- конструкција и разложување на одредени слики за „нацијата“;
- создавање и ширење на низа на симболи и ритуали наменети за мисијата за засилување на чувството на заедништво меѓу граѓаните;
- државите се обидуваат да ги асимилираат или да ги инкорпорираат културно различните територии и од мултикултурното, да направат културно хомогено население.

Томсон ја истакнува неопходноста за имање во предвид на социјалната акција како човечка агенција во социолошкото теоретизирање за националниот идентитет, илустрирајќи како секој од нас е внесен во организирање, категоризирање и предизвикување на идеите за нацијата и националните идентитети. Со тоа Томсон ја истражува улогата на индивидуите како активни агенти. За Гелнер „нациите се дуална категорија конструирана одозгора, но за да се разберат мораат да бидат анализирани одоздола, од гледна точка на луѓето што е тешко да се види“ (Ibidem, 8). Според Конверси [Conversi] „современиот национализам не може да биде оформен без просторната димензија. Територијата се наоѓа во срцето на националистичките програми, поткрепено со важноста за исцрпување на просторот во нивните стратегии. Конечно во свет на нации- држави, етничката група може да се чувствува целосно заштитена доколку успее да формира сопствена нација-држава“ (Etherington, 2003: 31).

Во досегашните истражувања, како во сферата на историографиите на балканските држави, така и во рамките на светските теоретски истражувања на националноста и национализмот, моделот на градење на нацијата на Балканот доминантно и речиси без исклучок е опишан како етнички, етнолингвистички или етнонационален. Притоа се користи фактот дека примарната основа на конструкција на националноста е во јазичните и културните основи на групите, а не територијалната единица и граѓанството, кои имаат секундарна улога. Смит го истражува потеклото на нациите и националните идентитети пронаоѓајќи ги во етничкиот идентитет, како пред модерна форма на културен идентитет (Smith, 2000/1:

3).³ Примерот со Османлиската Империја, покажува дека ваквата теза не е во потполност точна. Според Хобсбаум до 1870 година е промовиран граѓанскиот национализам, кој е прогресивен, а од 1870 година до 1914 година се шират етнонационализмите, кои се базираат на јазикот (Ibidem, 32, 33). Подоцнежните национални идентитети не настануваат од етносот. Така на пример за формирањето на ваквите идентитети поголема улога игра религиската определба или професионалната ориентација како пошироки општествени категории. Особено кон средината на 19 век, па дури и подоцна, многу често грчкиот идентитет се поврзува со граѓанскиот статус, трговската елита и патријаршиската црковна определба.⁴ Турците се поврзуваат со муслиманската веросисповест, без разлика на говорниот мајчин јазик и статусот на земјишни големосопственици, додека Бугарите се дефинирани со статусниот симбол на селанец кој зборува некаков „словенски јазик“. Ова наведува на претпоставката дека попрво може да се зборува на интенција за конструкција на панславизам или малку претходно панправославие кое ги поврзува, но не интегрира, различните категории. Дури и Евреите немаат изградено хомоген етнос, задржувајќи ја поделбата на Ашкенаски Евреи кои го користат грчкиот јазик, трансформирајќи го од *lingua franca* во говорен јазик во масовна употреба, Сифардски, Ладино Евреи, како и исламизираниите Евреи, кои долго време го одржувале религискиот дуализам. Оттука се доаѓа до концептот на „висока култура“, со моќ постојано да ги рedefинира идентитетите, со што може да се зборува за некаков континуитет за одредени „етнички“ карактеристики, но не и за потполно оформени етноси.

Изоморфното равенство држава – суверенитет - територија упатува кон политичкиот критериум и формирањето на територијализиран идентитет како примарна неопходност во градењето на оптимално хомогенизирани идентитети. Остварувањето на одредена територија зависи од критериумите кои се користат. Така Херб [Herb] наведува три

³) Всушност, Смит тврди дека на „Запад“ и на „Исток“ се одвива универзален секуларен тренд, кој се движи од етнички кон граѓански национализам, со културниот национализам како попатна меѓуфаза. Иако оваа тенденција дури и на Запад е со дубиози. На пример Италијаните не се подготвени да ги прифатат албанските бегалци, дури и ако вторите демонстрираат дека се подготвени да бидат социјализирани во италијанскиот јазик и култура. Сличен е односот на Французите со бегалците од Северна Африка, или Германците кон Турците или Виетнамците (Smith, 2000/1: 19, 20).

⁴) Мултидимензионалноста на идентитетот опфаќа:

- во почетокот идентитетот на луѓето бил повеќе локален и се однесува на селото, долината, потесниот регион или непосредното опкружување;
 - светот на националните идентитети, составен од различни комбинации, го надминал стариот свет (на империјален и поданички идентитет);
 - новиот свет е свет на фиксирани граници и „фиксирани“ идентитети;
- идентитетот не е веќе воспоставен факт, туку се однесува на постојана „продукција“, која никогаш не е завршена и постојано се одвива (Atanasov, 2).

главни видови на критериуми:

1. Општествени (се однесуваат на некакви претходно усвоени заеднички атрибути, како што е на пример јазикот);
2. Историски (ја вклучува традиционалната опфатливост, која нужно не произлегува од самата традиција, но може да се темели на нејзиниот ексклузивитет); и
3. Природни (постојењето на „природните граници“, како реки, планини, и сл., можат да ја изградат сликата за замислената територија, а внатрешните услови да ја дефинираат посебноста) (Etherington, 2003: 35).⁵

Кога истите критериуми би ги вметнале во рамките на создавањето на балканските прото- национализми, а подоцна и национални ентитети можеме да го забележиме нивното присуство кај сите денешни нации. Но истовремено може да се констатира дека истите не се користени со еднакви пропорции. Така на пример, бугарскиот национализам произлегува предоминантно од првиот критериум кој е врамен во рамките на проектираната територијалност, кај грчкиот национализам се забележува доминација на манипулацијата со вториот критериум, додека раниот македонски национализам се раѓа во условите произведени од солидарноста, која во голема мера се темели на третиот вид на критериуми.

Кон Македонската преродба

По општествените промени кои настануваат во рамките на Османлиската Империја во првата половина на 19 век се создаваат предуслови за формирање на христијански граѓанско-трговски слој во рамките на поголемите гратски центри. Токму оваа категорија на население преку трговските релации со централно и западноевропските земји е првиот предуслов за трансфер на новите светски текови и идеи. Од друга страна, акумулирањето на капитал создава предуслови да им се овозможи на новите генерации своето образование да го стекнат надвор од локалната средина, во прв ред најчесто тоа биле Атина, Цариград, а кон средината на 19 век се повеќе млади интелектуалци се образувале во Одеса или Петербург, во Империјална Русија. Токму во овој период постојат индикации дека на планот на националното будење силно влијание имаат и странските претставници во Османлиската Империја, во прв ред тука треба

⁵) Но сите три видови на критериуми имаат свои проблематични аспекти:

1. Тешко е да се дефинираат општествените индикатори во услови на постоење на географски „мешани заедници“;
2. Историската опфатливост може да има дисконтинуитет, создавајќи ситуации на конфликтни барања во однос на иста територија;

Природните граници се исто така општествена конструкција (на пример реката може да биде набљудувана како природна граница, но и како предуслов за опстанок на целата долина и нејзините жители) (Etherington, 2003: 35).

да се спомне влијанието од западноевропските христијански мисионери и особено руската дипломатија.⁶ Новите идеи се повеќе се свртувале кон народната култура и јазик, а главната опозиција бил грчките култура, јазик и црковно-образовен клер. Така, како и во поголемиот дел на Балканскиот Полуостров и во Македонија се создаваат предуслови за отпочнување на процесот на т.н. преродба. Иако истата во почетокот нема некаков изразит национален призив, таа врз основа на антипатријаршизмот, ќе го трасира патот за создавање на идејата за културна и јазична посебност. Поради ова фокусот бил насочен токму кон јазичното осамостојување.

Првите обиди за создавање на дела на народен јазик биле во рамките на ќелијните училишта. Во овој дел треба да се споменат Јоаким Крчовски и Кирил Пејчиновиќ, кои во првата половина на 19 век своите дела ги печатат главно во Будим.⁷ Јазикот на кои ги пишувале своите дела Крчовски и Пејчинович од нив самите е определен како Бугарски, но употребата на истиот во периодот од крајот на 18 и почетокот на 19 век има општо словенско значење.⁸

⁶) „Пред години -ќе запише А. Шопов- во самиот почеток на бугарското будење, тогашниот руски конзул во Солун ги убедил Х. Лазаровци, како и Робевци во Битола, да не ја гријат својата народност, а да се определуваат за Бугари, зошто како богати и влијателни луѓе, простото население во нив се огледува и нив ги следи“ (Конески, 1959: 12). Од втората половина на 19 век Русија започнува да доделува стипендии за ученици и студенти од православно- словенско потекло кои живееле во Европскиот дел на Османлиската Империја (Ристовски, 2001: 183). Ова се главните два начини на наметнување на руското влијание и проектира на политика на Балканот.

Така Ташковски ќе посочи дека откако неуспеле да ги реализираат своите цели во рамките на Православието, Русите се свртеле кон словенските народи на Балканот. За таа цел во 1858 година е создадено друштвото „Московски доброволен словенски комитет“ кое како што посочува архимандритот Петар „учествува во словенското дело воопшто, а посебно во бугарското“ и ревносно го всадувале бугарскиот дух на македонската младина. Ташковски понатаму ќе забележи дека: „...руските словенофили А. Рачански и Е. Јужаков, по налог на горенаведениот комитет, ја собираат интелегентната младина во Македонија што беше жедна за знаење и ја праќаа во Русија, каде што, како што убаво наведува А. Шопов, покрај просвета „заработуваа и бугарски дух““ (Ташковски, 1967: 128, 129).

Неколку години по основањето на Егзархијата, францускиот амбасадор во Русија ќе запише: „Тоа е [Русија] која го родила бугарското движење во Македонија... до бугарските елементи дека е спроведена вешта пропаганда да се предизвика религиската независност. Оваа упорна работа дала резултати и Бугарската Егзархија била формирана“ (Lange- Achund, 1998: 8).

⁷) Најпознатите дела на Крчовски се: „Слово исказаное заради умирание“, Повест ради страшнога и втораго пришествија Христова“, „Сија книга глаголемаја Митарства“, „Чудеса пресвјатија Богородици“, и „Различна поучителна наставленија“, додека најпознатите дела на Пејчиновиќ се „Огледало“, „Утешение грешним“, „Житие кнеза Лазара“ (Сидоровска-Чуповска, 2009: 80, 81).

⁸) Долг период терминот *Бугарски* се употребувал за опишување на јужните Словени кои ја населувале Османлиската Империја. Така на пример во 17 век, Евлија Челебија пишува за „Бугарите“ во Белград и Сараево (Friedman, 1975: 84, 85).

Кога се зборува за националниот карактер на раните фази на Македонската преродба денес во научната мисла во главно се издвојуваат две гледишта, кои се развиваат независно во прв план во рамките на научните контексти на Р. Македонија и Р. Бугарија. Блаже Конески во 60-тите години, ваквите гледишта ги сублимира од една страна преку примерот на Хр. Гандев, кој во неговата „Кратка бугарска историја“ ќе забележи „...за време на епохата на бугарското будење населението на таа област (се мисли на Македонија) го живееше општиот бугарски живот и самото се сметаше за дел од бугарскиот народ“, за да од другата страна А. Шопов во „Материјали за бугарското будење во Македонија“ забележи: „до пред последната руско-турска војна (се мисли на војната 1877/78 г.) кај македонските Бугари отсутствуваше народното самосознание и главна улога играше верата која во исто време беше и народност за Македонците...“ (Конески, 1959: 9, 10).⁹

Она што денес отвора простор за дебати е именувањето на јазикот на печатените учебници. Но современите дебати намерно или случајно не го инкорпорираат (или тоа го прават во недоволна мера) контекстот во кој овие дела се создавани, а за што веќе зборувавме. Околу прашањето на јазикот во Македонија, во 60-тите години на 19 век се издвојуваат две тенденции:

1. Да се воведе јазик заеднички со Бугарите (читај источнобугарските дијалекти), „општ“ јазик, но таков што треба да претставува компромис, средина меѓу македонските и бугарските говори;
2. Да се воведе посебен јазик втемелен на говорите во Македонија.

Првите учебници на народен говор во Македонија биле изготвени

⁹) „Неутралниот христијански“ и „Пансловенскиот бугарски“ идентитет не биле единствено присутни на просторите на Македонија. Дури и во првата половина на 19 век може да се најде на примери каде дел од населението ја користи македонската идентификација. Без оглед на нејзиниот карактер (протоционален, етнички или регионален) истата упатува на макар и инцидентното присуство, особено во рамките на гратските слоеви. Така на пример Кривопаланечкиот учител Ѓорѓија Македонски во 1846 година изјавува: „Словенското писмо го научив од татко ми, Димитрија Македонски, кој што така се вика, зашто сме Македонци, а не Грци...и јас прекарот си го зедов Македонски, а не по татко ми и по дедо ми, за да се знае оти сме Словени од Македонија (Документи за борбата на Македонскиот народ за самостојност и за национална држава, 1981: 82).

Слично, јерејот Димитрија во 1848 година изјавил: „За моето назначување најмногу се заложи г. Михаил Македонски, зошто сум роден Македонец и службата си ја терам по Словенски. Од бога било пишано, моето отечество Македонија да страда од Грците...“ (Ристовски, 1999: 22).

Покрај ваквите примери каде „македонството“ се издначува со „словенството“ и има изразена антигрчка димензија, постојат примери од истиот период македонската самоидентификација се поврзува директно со античкото наследство. Така во средината на 19 век, еден учител од Охрид, што бил назначен од Општината во Солун, изјавил: „Јас не сум Бугарин, ни Грк, ни Цинцаррин; јас сум чист Македонец, какво што биле Филип и Александар Македонски и Аристотел Филозофот (Ibidem, 23).

од Партенија Зографски, кој по претстојот во Русија во 1842 година и влијанието од бугарскиот преродбеник В. Априлов, во периодот од 1857 и 1858 г. во Цариград ги издава „Кратка свештена историја“ и „Начално учение за деца“. Во основа неговиот јазик на учебникот „Свештена историја“ се темели на матичниот галички говор, со што ја поставил основата на македонските дијалекти. „Нашиот јазик“ - вели Зографски „како што е познато, се делит на две главни наречја, од коишто едното се говорит во Болгарија и Тракија, а пак другото во Македонија“ (Ристовски, 1999: 25, 26). Ставовите на Зографски за градење на заеднички јазик кој ќе се темели на македонските и источнобугарските дијалекти Зографски го изнесува во две статии публикувани во „Цариградски вестник“ од 1957 г. и „Български книжници“ во 1858 г., под наслов „Мисли за Болгарскій-отъ јазик“, при што тој нагласува: „Македонското наречје не треба и не може да биде исклучено од општиот писмен јазик, по добро ќе беше доколку тоа се востановеше за негова главна основа, од причини што тоа е пополнозвучно и постројно, и во многу релации полно и побогато. Претставниците на тоа наречје се југозападните делови на Македонија“ (Конески, 1959: 30, 31). За понатаму секое слепо подржување од македонската страна на јазикот од „горните Болгаре“ тој го нарекува „безумно и неправедно“, повикувајќи на создавање на општ јазик не со наметнување, туку со „братски и христијански компромис“ (Ibidem, 34). Во реакциите на овие статии на Зографски, Б. Петков во „Цариградски вестник“ ќе ги отфрли ваквите предлози, истакнувајќи ги карактеристиките на македонските дијалекти кои наводно биле блиски до српскиот јазик. Притоа Петков ќе истакне два моменти: „1. дека никаква отстапка не треба да се прави на Македонците по однос на јазикот, зашто една отстапка ќе повлече друга и 2. дека македонизмите се својства на српскиот јазик, па е исклучено да се земат предвид“. Дел од негативните реакции оделе дотаму што наречјето користено во учебниците на Зографски се нарекува „бугаросрпско“, но постојат и пишувања, како писмото на К. Рајнов од Пловдив, кој изразува разбирање за желбата на отец Партенија да пишува „на мајчиното македонобугарско наречје“ (Ibidem, 35, 36). Острите реакции од бугарските интелектуалци првенствено во Цариград и Источна Бугарија многу често биле поткрепени со градење на стереотипи и конструкција на етикети кои можат да се протолкуваат во корелација со желбата на бугарските преродбеници да го втемелат својот јазик што е можно подалеку од српските говори. Ваквите дискусии како што видовме претходно се воделе интензивно до средината на 19 век, а во раната втора половина на истиот, кога Зографски зборува за инкорпорирање на македонските дијалекти како основа, веќе била востановена насоката на развојот на идниот стандарден бугарски литературен јазик. Оттука секако преиспитување на јазикот од бугарската интелигенција не бил едноставно

гледан како загрозување на бугарските интереси во Македонија, туку и страв од поткопување на зацртаниот протонационален проект во Бугарија.

Слично како и со Партенија Зографски, постојат дискусии и околу стојалиштата за кои се застапувал Кузман Шапкарев.¹⁰ Истите можат да се сублимираат во неколку тврдења: 1. Шапкарев во целост бил на линијата на Зографски - за создавање на еден „општ бугарски“ јазик, врз база на компромис; 2. Шапкарев во јазикот на своите учебници гледал само посреден степен, за да можат Македонците да се доблишат до бугарскиот јазик, кој го чувствувале за далечен; и 3. Шапкарев бил закоравен македонист - што значи дека ги сметал Македонците за одделен народ кој треба да има и одделен литературен јазик (Ibidem, 44, 45). Јазикот на Шапкарев е синтеза на охридското народно наречје и стандардниот бугарски јазик, оценето од него како „западномакедонски, смешано со денешното писмено бугарско наречие“. Но тој изречно се оградува од создавање на посебен писмен македонски јазик, посочувајќи дека опонирањето кон „источнобугарското“ наречје е поради тоа што тоа било „шопско“, при што се залага јазикот кој ќе се користел меѓу народот да биде близок до него и разбирлив. Во реакциите кон учебниците на Шапкарев од страна на бугарските весници во Цариград генерално можат да се различат две струи: Првата остро го напаѓа Шапкарев и нивниот јазик. На пример во една статија на весникот „Право“ од 1870 год., јазикот е оценет како смеса на арнаутизми и грцизми, кои кај поединци поттикнувале да кажат „Ние сме Македонци, не сме Бугари“. Според второто поумерено гледиште на работата на Шапкарев се гледало позитивно, а од него промовираниот јазик би требало да послужи за: 1. Што побрзо и поефикасно ликвидирање на грчкото влијание, а на народот на Македонија да му се дадат книги на јазик поблизок до него; во исто време тоа ќе го одбива проникнувањето на српскиот јазик; и 2. Што побезболезнено ќе се постигне распространувањето на бугарскиот јазик. Овие ставови биле објавени во Цариградскиот весник „Македонија“ во 1868 година, за да во 1871 год., уредникот на истиот весник П. Р. Славејков, во статијата „Македонскиот въпрос“ упати остри критики кон резултатите кои ги продуцирале учебниците на народен говор во Македонија. Јазичниот сепаратизам создавал и посебна митографија, а дел од македонската интелигенција почнала да ја конструира визијата за сопствена татковина во однос на Македонија, а не Бугарија. Славејков забележува дека во однос на „Горно Бугарите“, Македонистите се плашеле да не останат второстепени, градејќи ја на тој начин другоста, што според него било

¹⁰) Шапкарев, во периодот 1868- 1874 г., имал издадено осум учебника: „Кратка священная Повѣстница отъ Вѣтхѣхъ и Новый Завѣтъ и Кратко Оглашение (Катихизисъ)“, „Кратко землеописание“, „Българский Букваръ“, „Голѣма Българска Читанка“, Първоначалны познания за Малечкы дѣтца“, „Нарѣчно св. Благовѣщтование“, „Нарачный Св. Посланичѣкъ“ и „Майчинъ языкъ, Букваръ“ (Конески, 1959: 51).

претставено преку зборовите :„Се отргнавме од Грците, под други ли да потпаднеме“ (Ibidem, 55-75).

Григор Прличев е можеби најдобриот пример за ммакедонски преродбеник кој ги поминува речиси сите фази на создавање на идентитетот. Во 1860 год. тој се стекнува со лаворов венец на конкурсот за поезија во Атина, при што е прогласен за втор Хомер. Подоцна тој се сеќавал на својата ориентација накај елинизмот, објаснувајќи го грчкото влијание „кога само името на Атина и Јанино звучеше у нас“. Откако ќе го надмине елинофилизмот, Прличев ќе стане активист во периодот на црковната борба, истовремено „откривајќи го бугарскиот идентитет“. Фазите најдобро се опишани преку неговото творештво и најпознатите дела „Сердарот“ и „Автобиографијата“. (Конески, 1981: 59-71). На крајот треба да се посочи дека по создавањето на Кнежевството Бугарија, кај Прличевиот романтизам се забележува тенденцијата да се потенцира посебноста на „македонската судбина“, која е генерирана од различните услови и солидарност создавани во рамките на Османлиската Империја и Кнежевството.

За време на учителствувањето во Кукуш, 1872-1873 година, Венјамин Манчуковски ја подготвил „Българската граматика по македонско наречие“. Во образложението на барањето за печатење на истата тој го истакнал фактот дека граматиката на „источно- бугарското наречје“ создавала потешкотии во рамките на наставата и бил еден од најтешките предмети за учениците. Реакциите од страна на бугарската заедница во Цариград биле негативни, а стравот бил дека истата би можела да послужи како основа за нов македонски јазик. Во наредниот период за потребите на педагошките училишта во Штип и Прилеп се користеле учебниците на Јосиф Ковачев „Буквар по надгледна и гласовна метода“ и „Бугарски буквар по звучна метода“ (Сидоровска-Чуповска, 2009: 84, 85).

Во 70-тите години на 19 век во Белград, Ѓорѓи Пулевски ги печати своите две дела „Речникъ от четири језика“ од 1873 г. и „Речник от три језика“ од 1875 година. Во 1979 год., во Софија е издадена „Македонска песнарка“, а следната година е објавена граматика под наслов „Славянско – населъенски - македонска слогница речовска за исправување-православски-язическо-писане“. Исто така тој работел и на двата ракописи „Јазичница“ и „Славјаномакедонска општа историја“. Пулевски е оценет како целосен македонист кој се залагал за создавање на посебен македонски јазик и национален идентитет. Во првиот негов речник забележливо е присуството на српски зборови, кои настанале под влијание на неговиот претствој во Белград. Во вториот речник Пулевски дава јасна дефиниција за Македонија и Македонците: „Наше отачество се велит Македонија и мије се именуваме с. Македонци“. Зборувајќи за славното минато, Пулевски се повикува на Филип и Александар и Кирил и Методија (Конески, 1959: 87-

97).¹¹ Кај Македонските преродбеници можат да се забележат различните фази на прото- национално дефинирање на раната интелектуална мисла во Македонија. Додека кај Зографски и Шапкарев идејата за заедништво се темели на „Панбугарскиот Славизам“, инсистирањето на користење на локалните македонски дијалекти, постепено ќе ја истакне идејата за посебна татковина. Токму таа е централниот елемент кај Пулевски, кој во рамките на идејата за посебниот јазик нуди јасно дефинирање на татковината - Македонија, чија историја на почвата прераснува во историја на расата, при што и Филип и Александар стануваат *Славјани*. Во следниот период, кон крајот на 19 и почетокот на 20 век, политичкиот критериум на македонските револуционери ќе создаде предуслови на новите форми на колективна мобилизација. Во истиот контекст Фридман нуди периодизација на развојот на Македонскиот јазик и ран национализам во текот на 19 век:

1. 1794-1840 г.: Периодот на првите објавени текстови на Македонски дијалекти. Главните фигури се Хаџи Данаил од Москополе, Хаџи Јоаким Крчовски и Хаџи Кирил Пејчиновиќ. Главните случувања: будењето на словенската свест. Опозицијата Турчин/џаур е заменета со Грк/Словен, и борбата за создавање на сопствен словенски јазик.
2. 1840-1870 г.: Периодот на првите учебници. Главните фигури: Димитар и Константин Миладинови, Јордан Хаџи Константинов Цинот, Кузман Шапкарев, Партенија Зографски. Главни случувања: Анти- Фанариотската борба. Повеќето интелектуалци се застапуваат за заеднички Македо- Бугарски литературен јазик кој во значајна мера би се темелел на македонските дијалекти.
3. 1870-1913 г. Периодот на првите национални граматички и публикации. Главни фигури: Ѓорѓи Пулевски, Крсте П. Мисирков, Димитрија Чуповски, Петар Поп Арсов. Главни случувања: Воспоставувањето на Бугарската Егзархија, Илинденското востание и поделбата на Македонија. Македонскиот национализам се јавува како опозиција на бугарските и српските интереси (Friedman, 1975: 95).

„За Македонците работи“: Целосно оформување на идејата за етно национална посебност на Македонците

¹¹) Дали сте чуле, Македонци, стари луѓди што говорат:

„Од Македонци појонаци над нив не било.

„Цар Александар Македонски триста лета пред Христа

„Со Македонци сви вселену повладал“.

Наш крал Филип- Славјанин е, цар Александар

Славјанин е

Наши баби славјански ги родиле.

Македонци! Сетете се на јунакство македонско,

Та спроти старих вие сега да следувате! (Конески, 1959: 96).

Мисирков во „*За македонските работи*“, има интегративен пристап во дефинирањето на групната припадност. За него истата подеднакво зависи од етно-културните карактеристики, но и од историските услови и чувството за заеднички интерес. Оттука волунтаристичкиот и органцистичкиот пристап се синтетизирани во рамките на различните меѓузависни релации. Така „народот не е ништо друго, осим едно големо другарство, основано на крвно сродство, на опшч произлез, на опшчи интереси. Паметуаин'ето на тоа роднинство, тоа произлез и тие интереси, заставаат секој член од некој народ, да се одречит од некои свои праа и интереси, за да посветат на част од своите сили на опшчата арностиа... Долгот на народот е тесно врзан со долгот кон таткоината, зашто пон'атието народ е тесно врзано со пон'атието таткоина... Народниот идеал се применуваат кон историцките прилики и тоа, што денеска било народен идеал, утре, по негоото осашествуаин'е, ќе отстапит место на друг, за кој понапред мало се мислело“ (Мисирков, 2005: 165). Притоа Мисирков зборува за обединувањето на интересите на „Македонците“, кое е императив што треба да се наметне над интересите на Балканските држави: „Ако со нашето отцепуаин'е од балканските словенски народи достигнеме сојединуаин'ето на сето македонско словенско население во едно цело, ние не ќе ослабиме, туку ќе се усилиме...“ (Ibidem, 168).

За исполнувањето на политичките цели за афтономија на Македонија не се доволни револуционите методи на Организацијата.¹² Затоа Мисирков повикува за еволуциона работа внатре во рамките на Османлискиот систем. Ова е пропратено со неговите русофилски ставови, при што во Русија ја гледа најповолната надворешна Голема сила која може да ги заштити македонските интереси, за едновременно се истиснат сите соседни пропаганди од Македонија. За разлика од револуционерната борба, која

¹²⁾ Мисирков забележува дека и покрај јасното декларирање на Организацијата (се мисли на МРО, а Мисирков го користи називот- „*Комитетот*“) како „Македонска според изјаснувањето и ставовите“, истата се користела со „бугарски пари и бугарското име“. Притоа Организацијата поради тесната приврзаност со Егзархијата од странците и христијаните во Македонија кои не биле егзархисти е препознавана како *бугарска*. Исто така Мисирков ги оценува како „лицемерни“ повикувањата на истакнатите членови на Организацијата за независна политика во однос на соседите, а дека нивната „Вистинска политика отсекогаш била приклучување кон Бугарија“. Во овој контекст тој посочува дека намерите биле препознаени од странските претставници. Во една изјава рускиот конзул изјавил: „бугарите мислат оти само тие имаат ум на светов, а сите други се будали“. За да Мисирков заклучи дека во извештаите од востанието не се кажувало „убиени се толку души македонци, туку толку души *бугари*“ (Мисирков, 2005: 186-205). Она што мора да се напомене е дека Мисирков во создавањето на ваквите заклучоци јавно ги прозива Робев, Матов и Татарчев, за кои е познато дека во одредени фази работеле на приклучувањето на Македонија кон Бугарија, остварено преку автономија. Она што се чини Мисирков не го зема во предвид, а за што во периодот на 1903 година можеби и немал доволно информации е дека дел од револуционерите, иако инкорпорирани во егзархиските институции, жестоко се бореле за независноста на организациското делување и принципот на автономија.

Мисирков ја оценува како непродуктивна, тој се залага за манифестирање на лојалност кон власта во рамките на Империјата, а остварувањето на посебниот статус на Македонија да се реализира преку спроведување на програмите за реформи промовирани од Големите сили (во прв ред зборува за Мирцштедските реформи) (Ibidem, 170-177). Но и покрај несогласувањето со политиката на МРО, Мисирков ќе забележи дека резултатите од Востанието (Илинденското) ќе доведат до ситуација каде јасно ќе може да се истакнат македонските интереси, кои се различни од бугарските. Така тој ќе запише „Тие сè сите резултати од досегашното ни самосознан’е. Организацијата со постепеното оддел’уаи’е на македонските интереси од бугарските, со земаи’ето на македонското прашан’е во свои раце и нај после и нај многу со сегашното востаи’е во резултат достигна тоа, што не предполагаше: на место слободија да барат, сега во Македонија мнозина сè уверени, да ни требит полно пресечуаи’е на врските со сите балкански народности и култивираи’е на се, што ѝ е во Македонија оригинално и своје: јазико, обичаите, историјата, писменоста, народната словесност и пр...Востаи’ето направи епоха во животот на националното самосознаи’е на македонците словени. Оно ќе натерат нашиот народ и негоата интелигенција на погледат назад на своите упушчеи’а, од кои произлезе неуспех на востаи’ето. Оно ќе натерат македонската интелигенција со различно образуаи’е да се сплотит во едно, за да објединит народот ни, но веќе, не на таа основа, што си покажа сета своја несостојател’ност, а на друга, на чисто македонска“ (Ibidem, 285-388). Но во пракса македонската основа на евентуалните идни движења нема да се темели единствено на „освестувањето“ од неуспехот на Востанието. Врз создавањето на колективната свест кај народот многу моќно ќе делува колективната саможртва на илјадниците востаници. Народната митографија ќе го искористи ова во насока на конструкција на посебен пантеон на херои кои по карактерот, целите и најважно просторот на кој делуваат се разликуваат од чисто бугарскиот пантеон конструиран околу подвизите и жртвите во периодот на Источната криза. Се разбира дека ваквите визии, поради сложеноста на релациите на МРО со бугарскиот фактор, ќе бидат имплементирани и во рамките на бугарската историографија и национална митографија, но дури и таму истите ќе бидат негувани и одржувани во прв ред од македонските емигранти (без разлика на тоа дали се чувствуваат како Бугари или Македонци), а не „вистинските бугари“.

Остварувањето на националниот идеал на Македонците требало да се реализира првенствено преку обновување на Охридската Архиепископија, која би послужила како институционална рамка за создавање на посебен Македонски Милет. Овој Милет би се базирал на целото словенско христијанско население и требало да ги замени соседните пропаганди,

во прв ред бугарската и српската, а грчката доколку функционира ќе само во делот на грко- говорното население. Најзначајниот дел за е воведувањето на посебен „Македонски јазик“¹³, кој исто така требало да ги замени јазиците на соседните пропаганди (Ibidem, 218-235). Оттука националното дефинирање кај Мисирков ја има етничноста (Словенскиот карактер на Македонците) како основа. Истата во рамките на политиката на именувањето го користи територијалниот принцип како одредница врз основа на која ќе се создаде чувството за солидарност. Интересно, за прв пат ваквото етно- територијално дефинирање остава простор за национална интеграција и на Муслиманските заедници кои се со словенско потекло, со што се прави обид за излегување од традиционалните Црковно-христијанските рамки на Милетската поставеност.¹⁴

Во „За македонските работи“ се прави јасна дистинкција на фазите на градењето на балканските идентитети, во случајот ставени во функција на елаборација на македонскиот. Така Мисирков јасно ја разликува фазата на „Панправославие“ кога категоризацијата наметната од Османлиските муслимански елити како „џаури“, „каури“ или „раја“ била усвоена од потчинетото население. Исто така тој забележува дека и „рисјани“ била категоризација наметната од грчките елити и истите доминирале се до 19 век. Првобитното значење на „бугари“ имало изразито пејоративно значење, исто така наметнато од грчките елити и често употребувано во однос на именувањето на селаните со словенско потекло. Ваквото име низ текот на 19 век било прифатено од населението како израз на нивната самоидентификување (Ibidem, 350-355). Мисирков ќе забележи: „Врските наши со бугарите станаа многу тесни со общето положин’е во Турцко: није бефме браик’а по судбата си, бефме во једнакви односи кон праител’ството и фанариотцкото дуовенство. Обшчността во судбите наши ни закрепи пбшчето име бугари ушче до ослободуаин’ето на Бугарија, која си остана по традиција во Македонија и по ослободуаин’ето на првата. На таа основа бугарите кладоа своите претенции на Македонија, и македонците очекуваа ослободуаин’е од Бугарија“ (Ibidem, 277). Токму чувството на заедничка судбина, во рамките на османлискиот контекст ги обединувало словенските жители на Бугарија и Македонија. Ова го означувало периодот на „Панславизмот“ или градењето на „Пансловенскиот бугарски идентитет“. Ваквиот однос на еднаква перцепција на судбината и создавањето на солидарност бил нарушен кон

¹³⁾ Идниот литературен јазик требало да се темели на Велешко-Прилепско-Битолско-Охридското наречје. Повеќе види во „Неколку зборони за македонскиот литературен јазик“ (Ibidem, 363-380).

¹⁴⁾ Ова не значи дека интерконфесиската, муслиманско- христијанска Словенска интеграција е примарна за Мисирков. Сепак неговиот фокус на интеграција останува насочен кон делувањето на трите христијански пропаганди: бугарската, српската и грчката.

втората половина на 19 век со неколку клучни настани: усвојувањето на Источните наречја за бугарски официјален јазик, формирањето на Егзархијата и невозобновувањето на Охридската Архиепископија и секако создавањето на Бугарското кнежество. Во периодот од 1878 година, до крајот на Османлиското владеење во Македонија најзначајната промена која ќе се случи е токму создавањето на различното чувство за судбина, кое произлегува од различниот институционален контекст на Отоманска Македонија и Бугарското кнежество (од 1908 царство) и кое нужно создавало различен однос кон групната солидарност и идентитет.

Последното во голема мера било производ и на отпорот на населението во однос на различните пропаганди. Интензивирањето на пропагандите го зголемувало и степенот резистентност, кој исто така влијаел да се изградат чувства за заедничките интереси и самоидентификација. Така Мисирков ќе запише: „Згорен поглед на собитијата, што изврвеа пред востааињето ни докажуат, оти најсилниот толчек кон национално собудуаињето на македонците ни послужи за фактот на српската пропаганда во Македонија. До тоа време нашето самосознаињето беше само разбудено до половина. Специјално со прашаињето за нашата народност никој не се занимаваше... Но конкуренцијата со Бугарија од страна на Србија во македонското прашаињето од политична и национална страна извика на почитичката сцена самите македонци.“ (Ibidem, 276, 277).

Како резултат на историските процеси и создадените предуслови Мисирков се залага за создавање на посебен Македонски национален идентитет. Тој тргнува од претпоставката дека сите јужнословенски нации се создадени како резултат на „механичко- политички процес и истиот не е нешто невозможно во сегашно време“ (почетокот на 20 век). Така „името македонец прво се употребувало од македонските словени, како географски термин за покажување на своето потекло. Тоа име било познато за сите македонски словени и сите со него се именувале“. За да на крајот Мисирков сублимира: „Едно е тоа така, и едно образувањето на народноста е политично- механичен процес, то имаат се сите нужни услови за одделувањето на Македонија во самостојна етнографска област: македонците имаат обшча таткоина, последната постепено со реформи се одделува во самостојна политичка целина, во неа имаат „неколку колца од јужно-словенската јазична верига“, тие колца многу лесно се објединуваат со обшчото признааињето стредното од нив за обшчо орадије во искажувањето на литературната реч за сите интелигентни луѓе во Македонија и за во книгите и школиите“ (Ibidem, 330, 331). Со ова идејата за создавање на македонскиот етно- национален концепт, преку реализирањето на државноста и создавањето на посебниот јазик и идентитет биле втемелена, а останатото е резултат на комплексниот однос на историските процеси. Интересно е да се спомене дека иако Мисирков

е предвесник на Македонскиот национален идентитет, делото немало пошироко влијание поради фактот што истото веднаш по печатењето во 1903 година, било заплнето и уништено. Притоа неговото повторно откривање е резултат на активноста на истражувачите во рамките на повоената (Втората Св. Војна) македонска интелигенција која творела во рамките на СР Македонија, каде макар и на делумен простор, се реализирала идејата за посебна македонска државност и национална припадност.

На крајот од овој дел уште еднаш ќе направиме обид за сублимат на определбата на протонационалната фаза на создавање на македонскиот идентитет. Истата недвосмислено се развива од поопширните панправославна и пансловенска фаза и се одликува со одредени специфичности. Ваквите развојни етапи можата да се проследат преку пишувањата на П. Р. Славејков од 1870-те, Петар Поп Арсов од 1890-те и К. П. Мисирков од почетокот на 20 век.

Во јануари 1871 година уредникот на Цариградскиот весник „Македонија“ П. Р. Славејков, во една своја статија во истоимениот весник ќе ја навести појавата на Македонското прашање: *„Најпосле, македонското прашање излезе на јаве и се покажа во печатот. Ние велíme најпосле, зашто тоа прашање не е нова работа. Ние го заслушавме уште пред дваесеттина години од некои од Македонија. Отпрвин зборовите на овие млади луѓе ги примивме како шега и како поплака во жарот на нашите не толку сериозни препирки. Така си мислевме ние до пред една- две години, кога нови разговори со некои Македонци ни покажаа дека работата не е само голи зборови, туку мисла што мнозина сакаат да ја спроведат во животот... Многупати сме слушале од македонистите дека тие не биле Бугари, туку Македонци, потомци на древните Македонци...“* (Павловски, 2007: 139, 140). Славејков јасно ја лоцира појавата на политичката експлоатација на терминот Македонија кон средината на 19 век. Ова се поклопува со продукцијата на карти за Македонија како конкретна област, а со тоа се потврдува и надворешното препознавање прво на регионот, а подоцна и на неговите жители од страна на натворешните (во прв ред Западни) автори. Локализацијата во времето на ваквата употреба во однос именувањето, ја отфрла претпоставката дека името „Македонија“ е наметнато од младата грчка држава поради фактот дека грчката историографија неколку децении подоцна целосно го инкорпорира митот за „грчкиот карактер на античките Македонци“.¹⁵

¹⁵⁾ Врз основа на пишувањата на Славејков, Ташковски забележува дека „не- словенскиот“ карактер на античка Македонија придонел кај многумина да се создаде впечаток дека идентификацијата на „словените од Македонија“ со името „Македонци“ одело во прилог на грчката пропаганда. Ташковски ќе запише: „така овие луѓе во почетокот ги сфати и

Доколку се знае дека западните патеписци го интензивираат присуството токму кон средината на 19 век, што е проследено со зголемениот број на католички и протестантски мисионери (перцепцијата на Македонија како Библиска земја), како и конкретното политичко присуство на западноевропските Големи сили во периодот на Кримската војна, би можело да се претпостави дека политичката утулизација на терминот „Македонија“ е тесно поврзан и произлезен од влијанието на Западот. Ваквата концепција на просторот создава предуслови дел од македонските интелектуалци и граѓански слој во раната втора половина на 19 век да се обидат да ја креираат идентитетската демаркација врз основа на народниот говор и наречје, а главната опозиција е насочена кон прифаќањето на „источно бугарското наречје“ како официјален јазик на писменоста на „Бугарите“.

Со создавањето на кнежеството Бугарија, како конкретен облик на бугарска државност, се исполнети условите за дефинирање на целосниот карактер на бугарскиот национален идентитет, кој се создава од панславистичката фаза на т.н. „Бугарски панславистички идентитет“. Ваквото дефинирање на просторот на Бугарија со Берлинскиот конгрес, а подоцна и со инкорпорирањето на Источна Румелија, *de facto* Македонија ја исклучува првенствено врз основа на посебноста на институционалниот контекст и предуслови за понатамошен развој на историските процеси. Токму последното е најважниот фактор, кој заедно со повикувањето на посебноста базирана на народниот говор и иницијативите за обновување на Охридската Архиепископија, создава предуслови за поинаква перцепција на идејата за територијалниот простор (читај татковина) и создавањето на посебни односи на градење на регионална и протонационална (во политичка смисла) солидарност. Токму со оваа фаза се поклопува раното, предилинденско делување на МРО, која настојува да излезе надвор од централизираната свера на влијание на Егзархијата и Бугарската влада, а врз принципот на автономија се темели нејзиниот внатрешен, македонски карактер. Еден од најдобрите примери по однос на оваа фаза е делото на Петар Поп Арсов насловено како „Стамболовштината во Македонија, објавено во 1894 година. Главната преокупација на Вардарски (псевдонимот на Поп Арсов) е јасното диференцирање на македонските од бугарските интереси, што создава предуслови за создавање на посебен вид на македонска политичка солидарност. Токму интересите

Европа, па на нивните изјави дека се Македонци, несакаше да обрнува посебно внимание, верувајќи, како што изнесуваа бугарските националисти а со нив и руските словенофили, дека тие низ долгогодишното грчко духовно ропство ја заборавиле својата „бугарска“ народност, па го прифатиле македонското географско име, кое за тогашниот европски свет беше синоним на „грчкото“, особено што во жолчната дискусија околу народниот карактер на македонските Словени грчките националисти го земаа токму тоа именување на самите Македонци како најсилен „доказ“ дека тие се „Грци“ (Ташковски, 1967: 9).

и солидарноста се клучниот елемент за создавањето на македонската протонационална идентификација. Велиме протонационална, затоа што македонскиот идентитет, според пишувањата на Поп Арсов е се уште дел од поширокиот Бугарски идентитет. Последниот ја нема чистата форма на денешното разбирање на бугарската националност и е дискурзивна форма на „бугарскиот панславизам“ помешан со „расното“ разбирање на колективното дефинирање.¹⁶

Поп Арсов зборува за тенденциите за централизација на Општините и училиштата во Македонија. Основните носители на овие процеси биле Бугарската влада во Софија и Егзархијата во Цариград. Така тој обраќајќи се кон Сарафов, ќе забележи: „...И ве уверуваме дека таква ќе биде положбата на сите твои сонародници кои што доаѓаат во Македонија со претензија: да создаваат Бугари“, „да ја култивираат земјата“, да заповедаат во се, како што Вие сакате да правите во Солун, со неделното училиште, со вачето „раководство“, со игнорирање на правата на Општината...“ (Ѓорѓиев, 2006: 76). Зборувајќи за поделбите во рамките на Солунската Егзархиска гимназија Поп Арсов пишува за поделбата која настанала: „Првите се привилегираните северњаци, вторите се „благоразумните“, а третите, знаеш кои се третите? - тие се „сепаратистите““¹⁷ (Ibidem, 80). Ваквите конструкции на стереотипи и именување произлегуваат од различниот статус на „Бугарите“ и „Македонците“, а со тоа и различната проекција на интересите. Доколку првите настојувале да го засилат чисто бугарскиот национален идентитет, со потиснување на секаков регионален и потекцијално конкурентен идентитет, вторите го прават спротивното, давајќи примарност на Македонскиот идентитет. Системот на централизација на црковно- образовните институции привилегирањето и наметнувањето на „надворешните аутсајдери“, а со тоа дискриминацијата во однос на локалната интелигенција, само ја засилувала потребата за македонска идентификација. Во истиот контекст Поп Арсов запишал: „Егзархијата ги доверува најважните служби се во рацете на северните бугари:

¹⁶ Според Дечев, до 1879 година во Бугарија се користел терминот „народ“ (чија употреба најверојатно била под влијание на „панславистичкото“ гледање на „Бугарите“ и под директно Руско влијание ја започнува институционалната трансформација во чисто национално значење), додека терминот „раса“ во масовна употреба забрзано почнал да се шири кон крајот на 1880- те (се поклопува со политиката на Стамболов за раскон со Руското влијание и неговото приближување кон дел од Западна Европа) (Detchev, 2009: 238- 240).

Поп Арсов во однос на Македонија, покрај „Македонец“ ги користи називите „македонски бугари“ и „бугаромакедонци“ (Ѓорѓиев, 2006).

¹⁷ Според Поп Арсов, „Северњациите“ или како ги нарекувале уште во Македонија „Шопи“ се оние кои доаѓале од Бугарија (Поп Арсов го користи називот Тракомизијци), додека Македонците од „Северњациите“ биле етикетирано како „сепаратисти“ (Ѓорѓиев, 2006: 77, 78).

владици, архимандрити, директори, инспектори, првостепени учители, деловодители, редактори и сл. и сл., а ги гони од егзархиската служба совесните Македонци против кои се применуваат сите дозволен и недозволен средства за да излезат надвор од својата татковина, каде во повеќето случаи за жал ја забораваат потесната татковина која има потреба од нив“ (Ibidem, 100, 101).

Последната констатација на Поп Арсов ја истакнува идејата за посебна татковина, која ќе биде стожарот за поставувањето на идеалот на автономија на Македонија. Македонскиот идентитет во рамките на МРО настанува како основен политички критериум кој се базира на рационалните, практични потреби првенствено на македонската интелигенција, а потоа и целиот народ (примарно христијаните од „Словенско“ потекло). Иницијацијата за ваквото поимање треба да се бара во рамките на различните услови во Македонија и Бугарија, кои произведуваат различни интереси.¹⁸ Судирот на ваквите интереси ќе биде особено видлив во постилинденскиот период, кога на површина ќе исплива идејата за целосна национална посебност на Македонците.

Основните критериуми за определување на македонскиот национален идентитет ги систематизирал и дефинирал Крсте Петков Мисирков во „За македонските работи“. Иако делото било заплнето и уништено, а со тоа немало моментално пошироко влијание, идеите за јазична и национална посебност продолжиле да се наметнуваат кај друг дел од македонската интелигенција кој произлегол од т.н. „Лево крило“ на МРО, особено во круговите околу Јане Сандански. На крајот ќе завршине со императивната претпоставка која се наметнува, а тоа е дека постои меѓузависност на политичкото дефинирање на македонскиот идентитет од страна на МРО заедно со идејата за државност наметната дури и како приоритетна пред идејата за националност, и етно-јазичното групно дефинирање кое го наметнува Мисирков. Со други зборови кажано, тешко е веројатно дека по еволуционен пат можела да се реализира идејата на Мисирков за Македонска нација, без да се реализира идејата на МРО за создавање на некаква форма на државност, во тие историски моменти определена во рамките на принципот на автономија.

¹⁸⁾ Во објавената статија на францускиот книжевник Гастон Рутие „La question macedoine-on doit au peuple verite“ од 1904 година, е пренесена изјавата на бугарскиот министер за Образование Иван Шишманов: „По десет години, ако Македонија стане автономна, таму нема да постојат ниту Бугари, ниту Срби, ниту Грци, ќе постојат само Македонци. Тие ќе имаат многу заеднички политички интереси, особено економски, што треба да ги создадат со својата неуморна работа, ако сакаат да бидат независни од државите што се понапредни од нив и чие производство би го уништило нивното“ (Ѓорѓиев, 2009: 259).

Заклучок

Кај примерот на Македонија, поради отсуството на институционалната рамка, фазата три¹⁹ се развива подоцна. Сепак, протоинституциите на македонскиот национализам од 19 век треба да се бараат во обидите за обновување на Охридската архиепископија, статусот на црковно-училишните општини, како и одредени аспекти на делувањето на МРО. Притоа:

¹⁹⁾ Кога се зборува за појавата и развојот на националната свест на Балканот може да се различат три основни фази:

1. **Панправославие.** Првата фаза вклучува обединување на сите Православни околу религијата. Населението често е категоризирано како „Рум милет“, како формална категоризација, и „раја“ или „каури (ѓаури)“, како пејоративна категоризација, или се самоидентификува како „рисјани (христијани)“. Интересно е дека подеднакво употребувана Западна категоризација, која се однесувала на ова население, без разлика на јазикот е „Грко-православни“, или едноставно само „Грци“. Ваквиот начин на дефинирање врз основа на религијата се јавува како израз на креирање на разликите и опонирање на османлиската исламска религија и политичката доминација. Притоа, јазикот има второстепено, или воопшто никакво значење. Во политичка смисла овој концепт е промовиран со планот за обновување на Византиската империја на Јосиф Втори и Катерина Велика од 1774 година, попознат како „Грчки проект“. Носител на културното обединување на идната Империја требало да биде „високата култура на Грчкиот јазик“, кој во однос на вертикалната стратификациона поставеност кај балканските христијани веќе бил во доминантна позиција. Оваа фаза била карактеристична до првите неколку децении од 19 век, но нејзините остатоци, кај различните балкански народи, можат да се сретнат дури и во првата деценија од 20 век;
2. **Панславизам.** Втората фаза вклучува одвојување на „словенските“ од грчкиот јазик, т.е. првенствено од православниот идентитет. Имено, под влијание на *volk* концептот, почнува како посебен да се формира „словенскиот јазичен идентитет“. Во почетокот овој нов идентитет се чини нема јасно издиференцирана политичка платформа, иако јасно е дека повторно, како и кај пан-православниот, зад него стојат руските интереси. Извесни предвесници на Панславизмот можат да се бараат и кон крајот на 18 век, но тој суштински се развива по Грчкото востание и прогласувањето на независност на Грција. Интересно е дека религијата и понатаму останува да биде примарен фактор на мобилизација, но сега е синтетизирана со јазикот во рамките на фолк културата и идејата за заедничка „словенска“ раса, која покрај пансловенско, јазично, има и биолгистички интерпретирано значење на претпоставка за одредени заеднички биолошки карактеристики. Панславизмот се јавува и во рамките на Хабзбуршката монархија, како Панилиризам, спонзориран од Западот и Католичката црква, со што во основа ги штити интересите на Папската држава и Западно-европските доминантни воени и политички сили;
3. **Национализам.** Третата фаза опфаќа одвојување на словенските дијалекти во посебни кодифицирани јазици. Во оваа фаза се формира нов вид на замислена заедница обединета преку националното разбирање на поимот раса, врз јазично-дијалектна основа. Исто така се конструираат националните митови, кои постепено од религиски преминуваат во секуларизирани. Она што во политичка смисла ја издвојува оваа фаза од претходните е институционализирањето на културната матрица, која сега има основа да биде ре-создавана системски и систематски, преку механизмите на државата.

- Еволуцијата на концептот „Бугари (ски)“, кој е вклучен во фазата два со основно значење „Словени (ски)“, е пред се анти теза на „грцизирањето“ во првата половина, и првите две децении од втората половина на 19 век.²⁰ До создавањето на бугарската нација- држава, овој термин со погореназначеното значење се користи во рамките на инстируциите на Егзархијата;
- Македонската националност се развива од фазата два, во која „Бугарин“ е еднакво на „Словен“ и е нееднакво на „Грк“, а не како што тврди Маринов²¹, како чист политички сепаратизам произлезен од наводно целосно изградениот бугарски идентитет во национална смисла;
- Активностите на МРО и покрај тоа значаен дел од неговите членови покажуваат афилијации спрема бугарскиот идентитет, може да се сватат во насока преку демонстрација на политичка и национална лојалност, да се навлезе во институциите на Егзархијата, при што преку воспоставување на одреден степен а внатрешна контрола, да се влијае врз образовниот процес, кој е клучен за промовирање на хомогена колективна свест. Ова можело да трае до моментот на создавање на потполна институционална независност. Во оваа насока треба да се бараат причините за експлицитното непокренување на националното прашање од МРО, кое се наметнува по неуспехот на Илинденското востание и отворениот судир со интересите на кнежевството Бугарија;
- Т.н. национални сепаратисти во Македонското движење зборуваат за директен премин од фазата два во фазата три, без „бугарската

²⁰) Интересно во оваа фаза на идентификација со „Бугарското“ име, митолошката основа на славната предосманлиска христијанска империја се бара во т.н. Самоилово царство. Без разлика на неговиот средновековен титуларен атрибут, подоцна во деветнаесеттиот век митот ќе се територијализира, во смисла на егзистирањето на империјалниот центар во Македонија. Брајсфорд ќе забележи „Така тоа („бугарското царство на Самоил“) несомнено било македонска држава и Охрид, во традицијата на Македонските Словени, се стекнал со сентиментален углед, што се уште го има“ (Брајсфорд, 2003: 156).

Се разбира и во колективното сеќавање опстојува гледиштето дека Охридската тврдина била место кај што живееле „слободните предци“:

„Прашував некои момчиња од едно зафрлено планинско село во близината на Охрид, кое немаше ниту учител ниту пак поп кој живее таму и во кое ниту еден од жителите не знаеше да чита, да откријам колкаво традиционално знаење имаат. Ги однесов кај урнатините на тврдината на бугарскиот цар, што се надвишува над езерото и рамницата на врвот на едно стрмно и чудно обло брдо. „Кој го изградил ова место?“ „ги прашав. Одговорот беше значаен- „Слободните луѓе“. „А кои биле тие?“ „Нашите дедовци.“ „Да, но биле ли тие Срби, или Бугари, или Грци, или Турци?“ „Тие не биле Турци, туку биле христијани“ (Ibidem, 159, 160).

²¹) Види, (Marinov, 2009).

меѓуфаза“

- Клучниот елемент, како и кај другите балкански идентитети, е идејата за сопствена татковина, произлезена од одредена територијална рамка. Притоа територијалноста ги обединува:
 1. Заедничкиот интерес, произлезен од специфичноста на условите;
 2. Прилагоден на територијата, заеднички конструиран мит;
 3. Процес на кодификација на дијалектите во литературен јазик (кај Македонскиот пример, дури и на преминот од 19 во 20 век, поради отсуството на институционалната рамка, ова останува проект во обид);
 4. Мултикултурниот концепт, со исклучок на муслиманите, требало да ги интегрира сите останати заедници во рамките на националниот проект. Притоа по рецептот на останатите балкански нации- држави, за очекување било и во Македонија ова да се спроведе преку асимилација;
 5. Фазата три кај Македонија останува недовршена, се до 1944 година и создавањето на „АСНОМ-ска“ Македонија, додека во деловите кои влегле во рамките на бугарската и грчката нација- држава, интеграцијата преку асимилација е извршена според тамошните национални модели.

Според бугарското гледиште, „по раса и јазик Македонците се Бугари“, но протонационално, уште во 19 век тие конструираат чувство за татковина кон Македонија. На Балканот, нациите- држави минуваат преку двата модели за национално конституирање, кои имаат улога на фази, прво територијална, а потоа етничка, кои се испреплетени со трансформирањето на панправославието во панславизам и последниот во национализам. Бугарија, првата фаза на конструкција на идејата за постоење и дефинирање на територија (татковина), ја поминува во првите декади од втората половина на 19 век. Таа ја надминува првата фаза и ја пласира теоријата за органско потекло во исто време кога МРО ја промовира првата фаза во рамките на македонското движење. Ова имплицира дека нееднаквото временско оформување на балканските нации создава зони на судир на двата национални модели. Додека одредени нации длабоко завлегоа во етнојазичното и органско промовирање на националниот идентитет, други се обидуваа преку територијалното врзување и почетно градење на митовите, да се борат за националниот простор.

Користена литература

- [1] Atanasov, Petar. 2004. „Macedonian National Identity: Quantitative Differences Between Unitary and Subaltern National Myths and Narratives“. Discussion Paper 32- *South East European Series*. London: London school of economics and Political Science.

- [2] Брејлсфорд, Х. Н. 2003. *Македонија*. Скопје: Култура.
- [3] Brubaker, R. 1999. *Citizenship and Nationhood in France and Germany*. USA: Harvard University Press.
- [4] Brooks, J.A. 2005. "Shoot the Teacher!" *Education and The Roots of the Macedonian Struggle*. MA Theses, Department of History: Simon Fraser University.
- [5] Friedman, V. 1975. „Macedonian Language and Nationalism during the Nineteenth and Early Twentieth Centuries“. In Naylor Kenneth E. (ed.), *Balkanistica*. Cambridge: Slavica Publishers, Inc.
- [6] Гелнер, Е. 2001. *Нациите и национализмот*. Скопје: Култура.
- [7] Detchev, S. 2009. „Who are the Bulgarians? "Race", science and politics in fin- de- sciecle Bulgaria“. In Mishkova, Diana (ed.) (2009). *We, the People, Politics of National Peculiarity in Southeastern Europe*. Budapest, New York: CEU Press.
- [8] *Документи за борбата на Македонскиот народ за самостојност и за национална држава*, том I. 1981. Скопје: ИНИ.
- [9] Ѓорѓиев, В. (Ред.). 2006. *Вардарски (Петар Поп Арсов), Стамболовиштината во Македонија и нејзините претставници*. Скопје: Табернакул.
- [10] Ѓорѓиев, В. 2009. *Неофицијални ставови од официјални бугарски личности и институции за македонакиот идентитет од крајот на XIX и почетокот на XX век*, Посебен отпечаток. Скопје: Филозофски факултет.
- [11] Etherington, J. 2003. *Nationalism, National Identity and Territory. The Case of Catalonia*, Tesi Doctoral. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona.
- [12] Конески, Б. 1959. *Кон Македонската преродба*. Скопје: ИНИ.
- [13] Конески, Б. 1981. *За литературата и културата*. Скопје: Култура, Македонска книга, Мисла, Наша книга.
- [14] Lange- Achund, N. 1998. *The Macedonian Question, 1893- 1908, From Western Sources*. New York: Columbia University Press.
- [15] Marinov, Ch. 2009. „We, The Macedonians: The Pats of Macedonian Supra- Nationalism (1878-1912)“. In Mishkova, Diana (ed.) (2009). *We, the People, Politics of National Peculiarity in Southeastern Europe*. Budapest, New York: CEU Press.
- [16] Мисирков, К. П. 2005. „За македонските работи“. Во Ристовски Б. (Под.). *Мисирков, Собрани дела*. Скопје: МАНУ.
- [17] Павловски, Ј. (ред.). 2007. *Македонски деветнаесетти век, 1800-1902*. Скопје: МИ- АН.
- [18] Ристовски, Б. 1999. „Македонскиот етно- културен и национално- политички развој до почетокот на XX век во Балканскиот културно историски контекст“. Во *Македонија, прашања од историјата*.

Скопје: МАНУ.

- [19] Ристовски, Б. 2001. *Столетија на Македонската свест*. Скопје: Култура.
- [20] Сидоровска- Чуповска, С. 2009. *Просветно- културните прилики во Македонија во 19 век*. Скопје: ИНИ.
- [21] Smith D. Antony. 2000/1. *The nation in History*. New York: Universety press in New Englend.
- [22] Ташковски, Д. 1967. *Раѓањето на Македонската нација*. Скопје: НИП >>Нова Македонија<<.